

Матица моравска - прошлост, садашњост, перспективе

(Др Бронислав Хохолач, секретар Матице моравске)

У Пешти 1826. године није само започела делатност Матице српске, која данас слави јубилеј, већ је тим чином био дат импулс за настанак сличних удружења међу осталим словенским народима, те је тако и у Чешкој 1831. рођена идеја о оснивању Матице чешке. Делатност обе наведене Матице тридесетих и четрдесетих година XIX века у аустријском царству била је пример за настанак сличног удружења у Моравској – Матице моравске.

Историја друштва

Осим подстицаја кроз делатност старијих Матица, почеци нашег удружења били су под утицајем низа друштвених и политичких промена које је донела револуционарна 1848. година. Укидање цензуре, слобода штампе, окупљања, удруживања и остали уступци бечког двора пружали су могућност и наду у развијање културне и образовне делатности у ширим размерама у нашим земљама. У целој Чешкој и Моравској су ницале библиотеке, друштва, били су издавани чешки часописи и новине, организовали су се народни балови, итд.

Из револуционарног врења времена своје импулсе црпела је и претходница данашње Матице моравске, „Национално моравско удружење Св. Ћирила и Методија”, које је било основано 17. априла 1849. године у Брну. Први чланови били су, на пример, новинар и писац Карел Хавличек, историчар Франтишек Палацки или биолог Јан Евангелиста Пуркиње. У току првих месеци свога постојања ово удружење прерасло је у аполитично научно и хуманитарно друштво, чији је основни циљ било издавање књига, подржавање библиотека, читаоница, научних збирки и уметничких дела. Његов први председник био је свештеник и филозоф Франтишек Матоуш Клацел.

Првобитну оснивачку еуфорију, већ почетком педесетих година XIX века потиснула је прва већа криза, нарочито након сукоба са католичком црквом у Моравској и накнадног одласка многих свештених лица из друштва (на пример грофа Беджиха Силва-Тарука или Франтишека Сушила, познатог организатора јавног живота и

коллекционара моравских песама). Тадашњи председник удружења Јан Хелцелет предлагао је да се та кризна ситуација реши спајањем удружења са снажнијом Матицом чешком. До спајања ипак није дошло зато што је Матицу чешку у том периоду задесило опадање активности и такође јој је претило гашење.

У тим условима преовладала је у одбору друга варијанта – не распуштати удружење, али с друге стране, сузити његово поље деловања и променити његов назив. Генерална скупштина, одржана 1. марта 1853, одобрила је нов статут и промену назива удружења у Матица моравска. Ограничење делатности удружења јасно је наведено већ у првом члану новог статута: „Сврха удружења јесте: подржавати књижевност чехословачку с нарочитим освртом на потребе Моравске путем издавања добрих списа или доприношења томе.“ Тиме је био учињен одлучујући корак дефинисања карактера удружења у наредном периоду, односно, како се касније испоставило, и до данас. Матица моравска одустала је од подршке библиотекама, природњачким збиркама и другим сличним активностима, да би се концентрисала преваходно на издавачку делатност.

Крајем шездесетих година XIX века, тачније 1869, захваљујући, између осталог, и разјашњењу спорова са свештенством, основан је и часопис „Часопис Матице моравске (ЧММ)“ који, са прекидима током осамдесетих година XIX века и на завршетку Другог светског рата, излази до данас. Ове године издат је 135. годишњак овог часописа. Традиција издавања часописа помогла је да се савлада и тежак период за делатност удружења за време трајања комунистичког режима, када је Редакција часописа до извесне мере замењивала рад Извршног одбора удружења.

Назив и програм часописа дело је историчара Винценца Брандла, који је пошао од чињенице да ће у питању бити издавање научног часописа, коме не би била страна ни популаризација науке, а територијално и садржајно се фокусирао на Моравску, у најширем смислу те речи. Пажња је, дакле, била посвећена не само историји и топографији Моравске, већ и филологији, географији, економији, као и другим научним областима. Првих година нису били искључивани ни прилози из природних наука, који се ипак нису наметнули у већој мери. Наиме, од свог почетка „Часопис Матице моравске“ био је часопис друштвених наука.

Од седамдесетих година XIX века па све до настанка самосталне Републике Чехословачке, у Матици моравској, смењивале су се успешне и мање успешне године. Несумњиво је да се у позитивне активности убрајало широко деловање кроз предавања и консултације, успешно учествовање на бројним међународним изложбама, а била је основана и нова едиција „Извори моравске историје”, чији је први број изашао 1910. године, и на тај начин поново је ојачао стручни ниво „Часописа Матице моравске”.

Тако је постепено почела да се остварује намера да се из Матице моравске створи јак научни центар у Моравској, чији главни пропагатор је био дугогодишњи председник удружења Франтишек Камењичек, средњошколски учитељ, а касније и професор историје културе на Техничком факултету у Брну.

Историја друштва у периоду између два рата била је под јаким утицајем оснивања Масариковог универзитета у Брну 1919. године. Низ педагога који су овде деловали активно су се укључили у његов рад. На пример филолог-палеослависта Вацлав Вондрак (у току школске 1923/24. године био је на функцији ректора Масариковог универзитета), историчар Бохумил Навратил или Јинджих Шебанек – касније познати европски истраживач у области дипломатије. Од тог времена па све до данас постоји уска повезаност Матице моравске са Филозофским факултетом Масариковог универзитета.

Након преврата 1948. године, Матица моравска била је изложена притиску тоталитарног режима који се трудио да уништи њену делатност. У то тешко време (1948–1961) председник друштва био је Јозеф Мацурек, који је од 1935. године био професор историје на Масариковом универзитету у Брну, а који је својим радом и делом дао огроман оснивачки улог у корист славистичких и балканистичких студија у Брну, а и у целој некадашњој Чехословачкој. Трудио се да сачува постојање Матице моравске, али тај труд није остао без неколико дубоких рана. Значајни материјални губитак за друштво било је спровођење реформе валуте 1953. године. Матица није само изгубила знатан део своје имовине, већ се смањио и број старијих чланова који због егзистенцијалних разлога нису могли да плаћају чланарину. Следећи ограничавајући фактор у делатности удружења било је одузимање његовог издавачког права на публикације које нису периодичне. Чак су настале и препирке око тога на који начин би

требало схватити „Часопис Матице моравске” – да ли као периодичну публикацију или не. Ови сукоби довели су до тога да 1949. године часопис није био уопште издат.

Сложена финансијска ситуација половином педесетих година приморала је управни одбор да иницира преговоре са председништвом Чехословачке академије наука (ЧСАН) о преузимању издавања часописа.

Под притиском ЧСАН, а на основу одлуке годишње скупштине чланова, 10. марта 1967, Матица моравска постала је тзв. самостална секција Чехословачког историјског друштва и, осим редакције часописа, практично није имала друге органе. Основни разлог зашто је Матица моравска приступила овом друштву, био је обезбеђење трајне финансијске донације за издавање овог часописа. С обзиром на своју традицију и досадашњи распон научне делатности, Матица моравска била је у недостојном положају колективног члана Чехословачког историјског друштва све до 1990. године. Те године друштво је било укинута, а Матица моравска је наредне четири године била члан поновно обновљеног Историјског клуба при Академији наука Чешке Републике. Овде се њена финансијска ситуација толико погоршала да је Редакција „Часописа Матице моравске”, на челу са професором Јаном Јанаком, била приморана да тражи ново решење ситуације помоћу промене њеног правног статуса, те је био припремљен и предлог новог статута друштва. Министарство унутрашњих послова је почетком 1994. године одобрило статут, и Матица моравска је регистрована као самостално удружење грађана. Од краја 1994. године је члан Савета научних друштава Чешке Републике. До последње промене правног статуса друштва дошло је 2014. године услед измене Грађанског законика у Чешкој Републици, којом су укинута сва грађанска друштва у земљи. Матица моравска је тако преименована у регистровано удружење.

Садашњост

Делатност друштва у току последњих година дубоко је везана за његову традицију. Наш циљ је развијање и подршка научног сазнања прошлости, са посебним освртом на историју Моравске, чешких земаља и средње Европе. Разумљиво је да уз тако формулисани циљ иде и чланска база удружења, која у себи обједињује факултетски образоване раднике (и студенте) из области историје и сродних струка (на пример архивирања, етнологије, библиотекарства, музеологије...). Друштво тренутно има више

од 250 чланова, не само из Чешке Републике, већ и из иностранства. Пажња је била усмерена на издавачку делатност са којом ће Вас касније детаљно упознати професор Либор Јан.

Поред издавачке, друштво има додатну активност – предавачку делатност. Пре свега, у сарадњи са низом академских, универзитетских и научних институција (на пример са Чешко-лихтенштајнском комисијом историчара, Историјском комисијом за чешке земље при научном институту Collegium Carolinum у Минхену, Аустријским институтом за средњу и југоисточну Европу у Бечу, Институтом друштвених наука Словачке академије наука у Кошицама и др.) Матица моравска организовала је, након поновног стицања своје правне самосталности, низ симпозијума, међународних конференција, радионица и скоро две стотине самосталних предавања водећих домаћих и страних стручњака.

Први велики корак друштва у овој области био је одржавање међународне научне конференције под називом „Историја Моравске и Матица моравска. Проблеми и перспективе” (1999. године). На том сусрету обновљени су контакти, прекинути за време владавине тоталитарног режима, између нашег друштва и традиционалних матица у иностранству. Овом приликом морамо поменути две значајне личности председнике Матица, који на жалост нису међу нама – професора Божидара Ковачека и професора Јана Јанака – који су били искрене присталице настајања билатералне сарадње између Матице српске и Матице моравске. Две године касније, на свечаном сусрету поводом 175. година од оснивања Матице српске, већ се преговарало о могућностима издавања заједничког зборника посвећеног чешко-српским културним односима у претходна два века. Тематски зборник, публикован под покровитељством Матице моравске, добио је назив „Од Мораве до Мораве” и угледао је светлост дана 2005. године. Шест година касније први зборник добио је веома достојног наследника, који је овај пут био публикован под покровитељством Матице српске. Следеће године припрема се, по реду већ трећи заједнички зборник, који ће бити посвећен чешко-српским односима пре, у току и после Првог светског рата.

Уколико је горепоменуто конференција, пре свега, била подстицај и импулс за развој сарадње међу Матицама, симпозијуми, конференције и семинари који су уследили, а које је већином Матица моравска организовала са другим домаћим и иностраним

институцијама, бавили су се целом скалом разних истраживачких области и тема. Садржајно највећа акција на којој је Матица моравска учествовала била је реализација VI Конгреса балканиста, која је одржана 2005. године у Брну. Из великог обима међународних конференција и радионица одржаних за последњих 12 година, могуће је на овом месту поменути само неке:

- Континуитет и нови погледи на судето-немачку историју у периоду 1918–1954. (2004)
- Наполеонски ратови и историјско сећање (2005)
- Моравска нагодба из 1905. године: могућности и лимити народног помирења у средњој Европи (2005)
- „Брно Бечу, Беч Брну“ – покрајинске метрополе и центар царства у XIX веку (2007)
- Секуларизација сеоског подручја у XIX веку (2008)
- Популације које говоре немачки после 1945. године (2008)
- Плећство у преображају векова (2008)
- Спорови о части у средњем веку и раном новом добу (2009)
- Моравска на граници епоха. Јан Охерал и друштво у другој трећини XIX века (2010)
- Места лихтенштајнских сећања (2011)
- Кнежевска кућа, држава Лихтенштајн и Чехословачка у XX веку (2013)

и четири збирке међународних конференција доктораната са називом „Промислјати Европу двадесетог века” (2012–2016), у којима су, између осталог, учествовали и докторанти из балканских земаља.

Од почетка века редовно се одржавају самостална предавања за наше чланове и ширу стручну јавност, а на којима иступају истакнути домаћи и страни стручњаци, најчешће у сарадњи са Историјским институтом Филозофског факултета Масариковог универзитета. Сваке године се тако реализује шест до осам предавања. Од међународних специјалиста своје истраживачке студије представили су стручњаци из Француске (на пример, Marie-Elizabeth Ducreux, Gérard Gayot, Sylvain Gouguenheim, Catherine Horel), Италије (Valentina Lepri), Лихтенштајна (Peter Geiger), Мађарске (Géza Pálffy), Немачке (Christiane Brenner, Winfried Eberhard, Martina Hartmann, Folker Reichert), Пољске (Jan Harasimowicz, Wojciech Iwańczak, Andrej Koziel), Аустрије

(Markus Cerman, Friedrich Polleroß, Karl Vocelka, Thomas Winkelbauer), Словачке (Eva Kowalská), Швајцарске (Norbert Furrer), Велике Британије (Hugh McLeod) и САД (Jeremy King).

Перспективе

На крају свог излагања желео бих да споменем перспективе делатности Матице моравске у будућности. Дугогодишња намера руководства је да квалитативно и квантитативно развија издавачку делатност. Заинтересовани смо да проширујемо низ домаћих и иностраних аутора, и зато им овде, у „Часопису Матице моравске” нудимо могућност штампања њихових прилога са тематиком која се односи на историју Моравске, чешких земаља или, у ширем контексту, на историју средње и целе Европе. Трудимо се да њихова достигнућа буду саставни део опште културне историје. Трајни део наше активности видимо у развоју предавачке активности. На крају, заинтересовани смо за проширивање сарадње међу Матицама, у којој из нашег угла, изузетну позицију има и данашња слављеница – Ваша Матица српска.

Издавачка делатност Матице моравске

(проф. др Либор Јан)

Издавачка делатност Матице моравске у периоду од њеног настанка, тј. практично од половине века до почетка Првог светског рата помагала је развијању свести о језику чешког становништва у Моравској, пошто су велики делови земље, пре свега север и велики део југа, као и многобројна острва у унутрашњости били, према језику, немачки. Делатност Матице, која је дефинисана као научно и хуманистички усмерено удружење, тежила је, према томе, ка развијању библиотека, читаоница, одговарајућих природњачких збирки, а томе је одговарала и издавачка делатност, која је била усмерена на шири слој становништва, како у градовима (у великим градовима доминирало је немачко становништво), тако и на селу и имала је делимично и просветни карактер. Од 90. година XIX века, Матица је

почела више да се профилише у смеру ка историји и историји уметности, евентуално етнографији и фолклористици, наравно увек у оквирима Моравске.

Као илустрацију можемо навести издавачку делатност Матице моравске у едицији „Извори моравске историје из 1910–1935. године”. У том периоду изашло је укупно пет обимних томова; радило се о кореспонденцији Јана Хелцелета, регистар имена уз најстарије земаљске грађевинске књиге (у основи земљишне књиге слободне имовине које почињу од 1348), два тома Аката Чешке браће, и на крају књиге Градске збирке града Брна из 1343–1365. године.

„Часопис Матице моравске” био је перјаница, а у међуратном периоду могао се похвалити изузетним квалитетом, пре свега, захваљујући тадашњим редакторима Навратилу и Соучеку, када је био више него достојан конкурент „Чешког историјског часописа”. После другог светског рата чинило се да ће се делатност Матице наставити у историјској стручној оријентацији, а нека врста гаранта за то биле су три публикације које, иако мале, показују исправан смер: „Рад Франтишека Хрубог”, „Северна Моравска у историји из 1947”, Зборник о позицији Моравске у чешкој држави и Хиликов први део „Прегледа историје моравске индустрије”, обе из 1948. године. Измена режима у последњој наведеној години није ишла на руку самосталној делатности Матице и опстао је само часопис, док су издавачка и уређивачка делатност биле потпуно успаване. Тешко су успели да сачувају егзистенцију саме Матице, а идеолошки поглед на свет појављивао се, наравно, и кроз садржај часописа. Суштинска промена дошла је тек после 1989, када је пао комунистички режим. Матица моравска је на челу са професором Јаном Јанаком почела постепено да обнавља издавачку делатност. Осим часописа, издавали су научне монографије и зборнике. Пре свега, реч је о две основне едиције: новооснована „Књижница Матице моравске” и наставак едиције „Извори

моравске историје”, што су наравно едиције изворних материјала из различитих историјских периода, пре свега из средњег века а касније из XIX века. Даље, мању едицију „Disputationes Moraviae” и на крају, публикације ван ових едиција. И док је у едицији „Књижнице” 1999. године излазио IV том, рад овде присутног Бронислава Хохолача, „Сеоски новац”, данас броји 42 тома претежно монографија високо стручне природе, који мапирају најразноврсније стране и периоде моравске, али често и чешке историје. Едиција „Извори” имала је 1998. године седам томова (укључујући оних предратних пет), а данас можемо говорити о 22 тома. Када је Историјски институт ФФ МУ добио седмогодишње државно финансирање пројекта „Истраживачки центар за историју средње Европе: извори, земље, култура”, затражио је од Матице издавање престижне едиције 21 зборника и монографија под заједничким насловом „Земље и култура у средњој Европи”. Издавачка делатност Матице наставља се у правцима које сам овде назначио и дозволите ми да изразим своје убеђење да су ови правци исправни, као и сарадња са Матицом српском са којом је Матица моравска издала два зборника која се тичу заједничких тренутака оба народа и њихове историје, а тако намерава да ради и у будућности.